

Потреби українських біженців, які перебувають у містах сусідніх країн

Наталя Макарук і Луїза Таллер

Українські біженці, які оселилися у великих містах сусідніх країн, потребують більш послідовних, впевнених дій з надання допомоги на місцях і забезпечення можливостей для інтеграції.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України спричинило найбільший потік біженців у європейські країни з часів Другої світової війни. Україну покинули понад шести мільйонів біженців, з яких сім з 10 зараз проживають у сусідніх країнах, зокрема в Польщі, Словаччині, Румунії та Молдові.¹ У кожній із цих країн великі міста приймають найбільшу кількість біженців, стаючи

центрами міжнародної гуманітарної допомоги. Це не викликає подиву, оскільки шість із кожних 10 біженців у всьому світі живуть у містах.²

Раптовий приплив вразливих груп населення в міські центри викликав безпрецедентну хвилю солідарності на міжнародному та місцевому рівні. Державні служби та спільноти адаптувалися до ситуації, але не всім нужденним однаково доступні допомога та захист. Більшість біженців самостійно облаштувалися в Кракові (Польща), Братиславі (Словаччина), Бухаресті (Румунія) і Кишиневі (Молдова) за допомогою своїх родичів і друзів, самі знайшли приватне житло або були розміщені в членів місцевих громад, які надають їм підтримку. У зв'язку з цим вони, як правило, не потрапляють у поле зору міжнародних гуманітарних організацій і місцевих органів влади, що відповідають за соціальний захист.

Організація ІМПАСТ Initiatives провела комбіноване дослідження з вивчення становища біженців у цих чотирьох містах, що приймають біженців.³ Мета дослідження — порівняти, як, з одного боку, українці переживають повсякденне життя біженців у міських умовах та, з іншого боку, як приплив біженців міг вплинути на міські екосистеми й повсякденне життя місцевих мешканців і громад. У період з вересня по листопад 2022 року було зібрано свідчення біженців, які мешкають у містах, представників місцевих громад та органів влади, що відповідають за надання державних послуг і соціальної допомоги. Це дослідження проливає світло на невідповідності між тим, що передбачає офіційна політика в галузі захисту біженців, і тим, що відчуває величезна кількість біженців, які не проживають у колективних центрах розміщення з безпосереднім наданням послуг, а також наголосиє на тих рішеннях, що їх ухвалили країни, які приймають біженців.

Політика у порівнянні з реальністю

У відповідь на вторгнення Росії в Україну ЄС ввів у дію Директиву про тимчасовий захист вперше з моменту її затвердження в 2001 році. Вона покликана гарантувати швидко та ефективно допомогу людям, які рятуються

від війни, забезпечуючи їм тимчасовий захист, включно з отриманням посвідки на проживання, роботою, житлом, соціальним забезпеченням або коштами для існування, медичною допомогою, освітою для осіб, які не досягли 18-річного віку, у межах державної системи освіти та банківські послуги.

Відповідальність за втілення національної політики в галузі захисту в конкретні заходи соціального захисту на місцевому рівні лежить на місцевих органах влади, тоді як міжнародна гуманітарна спільнота вживає заходів щодо забезпечення необхідної допомоги, найчастіше організованої через центри колективного розміщення. Проте в умовах, коли групи біженців самостійно розселяються й розосереджені у великих міських центрах, реальний стан справ виявляється складнішим. Біженці можуть не знати й не користуватися всією повнотою прав, які вони мають, тоді як місцеві суб'єкти (органи влади, постачальники послуг і громадянське суспільство) стикаються з необхідністю задовольняти специфічні потреби великої кількості біженців на додачу до своїх звичайних обов'язків.

Привабливість міст

Близькість Кракова, Братислави, Бухареста та Кишинева до України була одним з основних привабливих чинників для українських біженців, оскільки дає змогу легко повернутися на батьківщину. Також часто згадувалася наявність друзів і родичів, доступність послуг і гуманітарної допомоги, особливо в Кишиневі.

У таких містах, як Братислава, Краків і Бухарест, де майже всі біженці отримали статус тимчасового захисту, більшість респондентів заявили про намір залишитися в приймаючому місті щонайменше на шість місяців з моменту проведення опитування. Як основні причини вони називали наявність постійного житла, роботи, присутність друзів і родичів (Братислава) або наявність гуманітарної допомоги та доступу до послуг (Бухарест). На відміну від цього, багато родин біженців у Кишиневі (Молдова) повідомили про свій намір повернутися в Україну протягом шести місяців або не мали конкретних



Сцена на прикордонному пункті пропуску «Паланка-Маяки-Удобне» між Республікою Молдова та Україною 4 березня 2022 року.
Джерело: ООН Жінки/Аурель Обрежа

планів. Оскільки Молдова не є членом ЄС, дія ДТЗ на неї не поширюється, а для оформлення офіційного статусу біженця, що дає змогу отримати доступ до основних послуг, необхідно подати клопотання про надання притулку, що займає в середньому шість місяців.

Чи планують біженці переїхати, чи залишитися в приймаючому місті, відбивається на їхньому прагненні до інтеграції. Біженці в Кишиневі частіше повідомляли про обмежений інтерес до інтеграції та про бажання повернутися в Україну, ніж, наприклад, біженці в Братиславі, де українці заявляли про намір залишитися на тривалий термін, вже записавши своїх дітей до місцевих шкіл та плануючи брати активнішу участь у місцевих заходах, спрямованих на зміцнення соціальної згуртованості. Дослідження засвідчило наявність прямого взаємозв'язку між законодавчими процесами, що полегшують доступ до базових послуг, та намірами й прагненням біженців інтегруватися в місцеве середовище.

Пошук нового дому

Можливість отримання житла на тривалий термін є однією з найважливіших

проблем для біженців, які прибувають з України. У Братиславі третина опитаних біженців визнали, що на їхнє рішення оселитися в місті вплинула присутність уже знайомих людей, які могли допомогти їм знайти житло. У Бухаресті та Кракові, де більшість біженців повідомили, що не мають там знайомих, важливу роль у наданні допомоги біженцям у пошуку житла відіграли місцеві інтернет-ініціативи солідарності, волонтери та сарафанне радіо. У Словаччині, Румунії та Молдові значну роль також відіграли державні житлові програми. У Бухаресті вісім із десяти опитаних біженців скористалися національною житловою програмою, у рамках якої приймаючим сім'ям виплачується допомога на оплату оренди житла та харчування біженців. У Братиславі такі державні субсидії також надавалися домовласникам, які надають житло біженцям. У Кишиневі аналогічні фінансові стимули для сімей, що приймають, надавалися агентствами ООН. У Кракові, за відсутності будь-якої житлової програми, деяким біженцям було дозволено безкоштовно проживати в готелях.

Однак біженці, які скористалися ініціативами з підтримки в отриманні житла в усіх

чотирьох містах, висловили занепокоєння з приводу їхньої тривалості. У Братиславі уряд продовжив програму надання житла, оскільки багато біженців не можуть забезпечити себе житлом користуючись власними коштами. У разі припинення житлової програми існує ризик перевантаження центрів колективного розміщення, крім того, це може призвести до напруженості у відносинах із приймаючою громадою у зв'язку з цінами на оренду та доступністю житла.

Перешкоди на шляху до отримання доступу до базових послуг

Як показують результати опитування, володіння правом на щось ще не означає, що цим правом скористаються. Незважаючи на те, що всі біженці в Польщі, Словаччині та Румунії мають право на безоплатне медичне обслуговування, переважна більшість із них заявили, що страждають від відсутності медичної страховки. Це свідчить про те, що брак інформації та недостатня обізнаність про права біженців є перешкодою для доступу до базових послуг.

У Молдові право на безоплатне медичне обслуговування мають тільки діти біженців і вагітні жінки. Біженці в Кишиневі повідомляли про те, що їх турбує вартість медичних консультацій або лікування. Вони також частіше вказували, що їхніми пріоритетними потребами є фінансова допомога та доступ до медичного обслуговування.

У Братиславі, Кракові та Бухаресті основними перешкодами, про які повідомляли біженці, були тривалі час очікування прийому та мовний бар'єр. При цьому українські медичні дипломи в Словаччині та Польщі не визнаються, що не дає змоги медичним установам приймати на роботу українських лікарів-біженців. Місцеві жителі часто повідомляли, що після прибуття біженців у медичних закладах збільшився час очікування.

У всіх містах, де проводилося опитування, кількість українських дітей, які відвідують місцеві школи, коливається між 30 % і 70 %, водночас багато дітей продовжують навчання в українських школах у режимі онлайн, часто на додаток до навчання в місцевих школах. Основними перешкодами

для доступу до освіти було названо мовний бар'єр (зокрема, відсутність персоналу, який володіє українською або російською мовою) і брак місць у школах. За наявними даними, у Кишиневі ступінь охоплення шкільною освітою був нижчим, ніж в інших містах, оскільки для відвідування місцевих шкіл дітям необхідно мати офіційний дозвіл на проживання.

Місцева влада та гуманітарні організації доклали значних зусиль для організації інтеграційних програм та інтенсивних мовних курсів для дітей. У Братиславі та Кракові майже половина респондентів повідомили, що їхні діти, які відвідують школу, отримують користь від таких програм. У Бухаресті НУО та місцеві органи освіти наймали українських біженців як вчителів у муніципальні школи та освітні центри, що дало змогу дітям навчатися за українською програмою рідною мовою. Такі ініціативи також сприяли створенню умов для отримання засобів для існування: майже третина респондентів-біженців повідомили, що вони працюють у сфері догляду за дітьми або освіти. Однак новостворені освітні заклади, як-от навчальні центри, не визнаються ані урядом Румунії, ані урядом України, тож діти також мають відвідувати місцеву школу або проходити дистанційне навчання в українській системі освіти.

Приймаючі громади висловлюють занепокоєння зниженням якості системи освіти у зв'язку з появою в місцевих школах великої кількості дітей українських біженців, що призвело до різкого збільшення середньої чисельності класу й зниження середнього бюджету на одного учня. Однак у секторі вищої освіти муніципалітет Братислави у відповідь на збільшений попит відкрив нові навчальні програми в місцевих університетах.

Заробляння коштів на життя

За наявними даними, у Братиславі біженцям працевлаштуватися було складніше, ніж в інших містах. Крім відсутності вільних робочих місць і мовного бар'єра, біженці також скаржилися на те, що роботодавці часто пропонують їм нижчу зарплату. У Бухаресті приймаюча громада частіше, ніж

в інших містах, відзначала високий рівень конкуренції на ринку праці з біженцями, що створювало потенційну напруженість. Відсутність можливостей для догляду за дітьми та брак роботи з частковою зайнятістю — ще дві перешкоди, про які найчастіше повідомляли жінки, особливо в Бухаресті та Кишиневі.

Незважаючи на наявність повної або часткової зайнятості, 80 % біженців у Бухаресті та Кракові повідомили, що, як і раніше, покладаються на гуманітарну допомогу як на основне джерело доходу. Стільки ж заявили, що фінансова допомога є їхньою першочерговою потребою. У Кишиневі набагато менше респондентів покладаються на державну грошову допомогу, багато хто для задоволення потреб використовує свої заощадження або грошову допомогу НУО та інших організацій. Водночас мешканці Кракова та Кишинева, де проживають біженці, зазначали, що внаслідок зміщення фінансових потоків від місцевих НУО в бік допомоги біженцям значно скоротилися ресурси, доступні для малозабезпечених родин, маргінальних груп та безхатченків; тож біженців сприймали як конкурентів місцевих вразливих груп населення в плані надання допомоги.

Роль місцевих органів влади в наданні допомоги біженцям у містах

Хоча у всіх містах пряму відповідальність за забезпечення доступу біженців до основних послуг, на які вони мають право, несе місцева влада, біженці, опитані в Братиславі, Бухаресті та Кишиневі, повідомили, що основна допомога надходить від ООН, місцевих і міжнародних НУО. Однак це може бути пов'язано з тим, що ці організації надають більш «помітні» послуги з організації дозвілля та курсів, послуги з розміщення, психосоціальні послуги та основну гуманітарну допомогу, а місцеві органи влади, що координують підтримку, перебувають на другому плані. У Кракові, навпаки, як основне джерело соціальної допомоги біженці називали місцеві органи влади.

У дослідженні, проведеному в чотирьох європейських містах, наголошується, що вплив припливу біженців на життя міст і

соціально-економічне становище біженців у містах значною мірою залежать від можливостей місцевих служб і їхньої здатності до адаптації. Незважаючи на те, що найважливішу роль в організації соціального захисту відіграють місцеві органи влади, багато ініціатив з надання допомоги, як і раніше, залежать від підтримки з боку міжнародних гуманітарних організацій. У більшості випадків повідомлялося, що координація дій між місцевими органами влади та міжнародними гуманітарними організаціями на рівні міст була обмеженою або повністю була відсутня, що викликає побоювання з приводу стійкості програм гуманітарної допомоги, на які дотепер розраховують багато біженців у містах.

В умовах, коли не спостерігається жодних ознак закінчення війни в Україні, а також у зв'язку з ймовірним наближенням скорочення міжнародного гуманітарного фінансування допомоги біженцям у Європі, особливо важливо забезпечити підтримку українських біженців у містах, де вони проживають. Ці заходи мають бути доповнені політичними й програмними заходами, спрямованими на досягнення біженцями економічної самодостатності, особливо жінками з дітьми. У цьому випадку українські біженці матимуть більше можливостей для того, щоб зробити свій внесок в економічне та соціальне життя міст.

Наталія Макарук

natalia.makaruk@impact-initiatives.org
Головний спеціаліст з оцінювання, IMPACT Initiatives

Луїза Таллер

louise.thaller@impact-initiatives.org
[@LouiseThaller](https://www.instagram.com/LouiseThaller)

Керівник науково-дослідних робіт, IMPACT Initiatives

1. UNHCR Ukraine refugee situation (Ситуація з біженцями в Україні за даними УВКБ ООН): data.unhcr.org/en/situations/ukraine

2. Park H (2016) 'The power of cities', UNHCR (Парк Г. (2016) «Сила міст», УВКБ ООН): unhcr.org/innovation/the-power-of-cities/

3. Ми хотіли б висловити вдячність таким колегам з організації IMPACT: Андреа Шенасі, Ралука Стоїчан, Марта Пекарчик і Кіліан Фуберт.